

HELSINGIN SEUDUN VAPAA- AJATTELIJAT 90 VUOTTA

Artikkeli perustuu ensisijaisesti **Arto Tiukkasen** kirjoittamaan ja toimittamaan kirjaan *Vapaa-ajattelu Helsingissä. Helsingin vapaa-ajattelijat ry 1936-1996, jonka yhdistys julkaisi vuonna 1998.*

ESA YLIKOSKI

Helsingin Siviilirekisteriin kuuluvien yhdistys perustettiin maaliskuussa 1936. Seuraavana vuonna perustettiin valtakunnallinen siviilirekisteriin kuuluvien yhdistysten liitto.

Nimi oli rekisteröintiä varten mahdollisimman neutraali, koska kristilliskonservatiiviset poliittiset voimat vastustivat kirkon ja uskonnon vastaista toimintaa ja leimasivat sen kommunistiseksi. Kun jo 1930-luvun alussa perustettiin kymmenen vapaa-ajattelijayhdistystä, Helsingissä *Vallilan vapaa-ajattelijat*, poliisi kielsi niiden toiminnan.

Perustava kokous pidettiin Helsingin työväentalolla. Valmistelemaan toimikuntaan kuuluivat **Tyynne Leivo**, lehtori **Ernst Lampén-Iso-Keisari**, asiamies **Toivo Hanninen** ja johtaja **Yrjö Kallinen**. Puheenjohtajaksi valittiin asemapäällikkö **Emil F. Rautela**. Valtuuskuntaan kuuluivat mm. professori **Väinö Lassila**, maisteri **Vilho Setälä** ja kansanedustaja **Mikko Ampuja**.

Yhdistys tuotti nopeasti 32-sivuisen kirjasen *Siviilirekisteriin kuuluvien oikeuksista ja velvollisuuksista*. Siitä otettiin 2000 kappaleen painos. Hautaustoimistoille lähetettiin luetteloita uskonnottomista hautapuhujista, joita oli ollut tiedossa jo ennen perustamista. Myös työväenyhdistyksen kuoro oli käytettävissä.

Yhdistys tuki oikeustoimia Some-ron yhteiskoulun opettajan, kirkosta eronneen maisteri **Airi Laurilan** virasta erottamisen johdosta. Kouluylihallituksesta ja eduskunnan oikeusasiamiehestä ei ollut apua.

Yhdistys toimi *uskonnon historian ja siveysopin* saamiseksi myös oppikouluihin. Aine oli vain kansakouluissa. Lausunto painettiin ja jaettiin mm.

kansanedustajille. Siinä vaiheessa aihetta Helsingin kansakouluissa opiskeli sata oppilasta. Yhdistys vaati todistukseen mainintaa oppiaineen suorittamisesta, ja tämä toteutuikin.

Kun yhdistyksen aktiivi Lampén-Iso-Keisari 1937 oli matkalla Raumalle puhumaan siviilirekisteriläisten yhdistyksen perustamistilaisuuteen, hänen muilutettiin eli siepattiin Peipohjan asemalta ja vietiin Porin suojeluskunnan talolle. Tämä aiemmin Lapuan liikkeen käyttämä teko tuomittiin nyt jyrkästi myös valtiovallan toimesta.

Sotien jälkeen uudella nimellä

Sotien jälkeen nimeksi tuli *Helsingin vapaa-ajattelijat* liiton 1945 käyttöön ottaman nimen myötä. Liiton lehden nimeksi tuli *Vapaa Ajatteliija*.

Heti aluksi yhdistys vaati siviilirekisterin johtajan eroa ja muutoksia toimintaan, kun kirkosta eronneiden kohtelua viranomaisessa oli pidetty työkeänä.

Kirkon ja valtion ero ei 1940-luvun lopulla edistynyt, sillä asiassa pakittaneen sosialidemokraattisen puolueen perässä myös vasemmistolaisempi SKDL poisti vaatimuksen ohjelmaluonnoksestaan peläten asian vaikuttavan eduskuntavaalien tulokseen. Uskonnonopetuksen lopettaminen ohjelmaan kuitenkin jäi.

Kouluasioista käytiin opetusministerin puheilla, mutta tuloksetta. Uskonnon vaihtoehtoisen aineen nimeksi tuli vuonna 1957 *uskontojen historia ja siveysoppi* ja se tuli myös oppikouluihin, mutta aineen sisältö pysyi uskontopainotteisena.

Valistus- ja keskustelutilaisuuksia

Valistustoiminnalla eli luento- ja keskustelutilaisuuksilla oli tärkeä sija Hel-

singin vapaa-ajattelijain toiminnassa. Pari suunniteltua luentoa saatiin myös Yleisradion ohjelmiin. Professori **Lenart Simons** puhui atomiteoriasta ja diplomi-insinööri **Olavi Enqvist** vapaa-ajattelijakäsitteistä. Lisäksi kansanedustaja Yrjö Kallinen piti useita radioesitelmiä.

Professori **Väinö T. Aaltosen** tultua yhdistyksen hallitukseen ja puheenjohtajaksikin, yhdistys järjesti 1950-luvulla joitakin väittelytilaisuuksia pappien kanssa muun muassa Säätytalolla.

Vuosina 1964 ja 1965 yhdistys järjesti kaksi erityisen laajan yleisön kerännyttä paneelimuotoista yleisötilaisuutta.

Marraskuussa 1964 yliopiston pienessä juhlasalissa pidetyn tilaisuuden aiheena oli *sivistyneistö ja kirkko*.

Yhdistys vaati aikanaan Helsingin kaupungin "Tervetuloa kouluun"-oppaan parantamista niin, että siellä mainittaisiin elämäntietomustieto asianmukaisesti. Vasta vuonna 1994 asiaan saatiin parannus, vaikka aine oli aloittanut jo 1985.

Keskustelijoina olivat maisteri **Pertti Hemánus** kirjailija **Pentti Saarikoski**, toimittaja **Arvo Salo** ja pastori **Juhani Sijojoki**. Puheenjohtajana oli Vapaa Ajattelijan päätoimittaja, liiton varapuheenjohtaja **Timo Vasama**.

Toinen paneelikeskustelu pidettiin jo tammikuussa 1965 vain muutama päivä sen jälkeen, kun oikeusministeriö oli nostonut syytteen *Juhannustanssit* -romaanin kirjoittaja **Hannu Salamaa** sekä kustantaja *Otavaa* vastaan. Paneelin otsikkona oli *jumalanpilkkua ja sananvapaus*, ja se veti *Hämläisen Osakunnan* salin täyteen. Paikalla oli myös Salaman kirjan vastaisen eduskuntakyselyn ensimmäinen allekirjoittaja ja muita keskustelijoita. Puheenjohtajana oli jälleen Timo Vasama. Keskustelu oli voimakkaasti sananvapautta ja Salamaa puolustava.

Yhdistyksen toimintaan kuului tapahtumien ja aloitteiden lisäksi pian sodan jälkeen aloittaneen *Vapaa Ajattelija* -lehden levikkityö. Lehti ei ollut aluksi jäsenlehti, vaan tarkoitettu laajemmalle yleisölle. Sitä julkaistiin aluksi jopa kymmenen numeroa vuodessa. Myöhemmin lehden levikki hiipui ja siitä tehtiin jäsenlehti 1964. Sitä toki tilasivat muutkin ja kirjastot.

Kirkosta eron markkinointia

Kirkosta eroamisen markkinointi oli keskeisellä sijalla ulkoista viestintää kaikkina vuosikymmeninä. Vuonna 1947 yhdistys julkaisi *Miksi kuulua kirkkoon?* -lentolehtisen, jota jaettiin 7000 kappaletta. Myöhemmin lentolehtisten määrä oli 20 000 tai jopa 30 000 kappaletta, ja niiden jakelussa oli paljon talkootyötä. Välillä oli käytössä myös tarroja. Myöhemmin kerättiin rahaa *Helsingin Sanomissa* olleeseen lehti-ilmoitukseen.

Lakimuutos 1969 salli kirkosta eroamisen ilman henkilökohtaista puhuttelua kirkkoherranvirastossa. Eroilmoituksen saattoi nyt jättää myös maistraattiin tai edelleen kirkkoherranvirastoon. Se piti kuitenkin jättää henkilökohtaisesti eli kirjallista ilmoittamista ei sallittu. Vuonna 1966 kansanedustajista enemmistö näytti Vapaa-ajattelijain tekemän kyselyn perusteella kannattavan kirjallisen ilmoituksen sallimista, ja siltä pohjalta uudistusta oli valmisteltukin, mutta

valtioneuvosto poisti sen lakiesityksestään eduskunnalle.

Vuosina 1971-72 yhdistys hankki ja sai julkaisuutta, ensin kun yhdistyksen kirkosta eroamiseen kehottava mainos laitettiin raitiovaunujen kylkeen. Ja lisää tuli, kun kolmen päivän kuluttua HSL:n toimitusjohtaja poistatti mainokset. Tekstin lisäksi paheksuttiin bussimainoksen kuvaa, jossa oli hämähäkinverkko ja sen keskellä pappia muistuttava hämähäkki. Käsittelyä kunnan toimielimissä ja hallinto-oikeuksissa käytiin seuraavaan vuoteen. Oikeus lopulta hyväksyi poiston kuvan pilkkaavuuden vuoksi.

Hautausmaakysymys

Yhdistys on esittänyt jo vuodesta 1939 joko kunnallista hautausmaata taikka paikkaa vapaa-ajattelijayhdistyksen hautausmaalle. Pisimmälle kunnallisen hautausmaan perustamisessa päästiin, kun **Erkki Tuomioja** oli 1980-luvulla Helsingin kaupungin maankäytön apulaiskaupunginjohtaja. Viikkiinkaavoitettiin hautausmaa-alue, ja sille laadittiin jo myös ns. läjityssuunnitelma pienehköjä maansiirtoja varten. Uuden hautausmaailain ja henkilöiden vaihtumisen myötä kaupungin johdossa luovuttiin kunnallisen hautausmaan perustamisesta. Kaava alueelle on yhä olemassa.

Elämäkatsomustiedon edistäminen

Yhdistys vaati Helsingin kaupungin *Tervetuloa kouluun* -oppaan parantamista niin, että siellä mainittaisiin elämäkatsomustieto asianmukaisesti. Vasta vuonna 1994 siihen saatiin parannus, vaikka aine oli aloittanut jo 1985.

Elämäkatsomustiedon stipendien antaminen alkoi 1993. Yhdistys päätti antaa 2000 markkaa Käpylän yhteiskoululle, jossa jo silloin oli enemmistö ET-oppilaita. Stipendiä sai käyttää koulun tapahtumiin. Vuonna 1997 saajaksi vaihtui Helsingin suomalais-venäläinen koulu, ja nyt 2000 markasta sai antaa myös yhdelle oppilaallekin 150 euron stipendin. Pääosa rahasta meni esim. Heurekan retkeen.

Sittemmin 2000-luvulla yhdistys on antanut elämäkatsomustiedon

stipendejä peruskoulun päättävälle oppilaille, jotka ovat opiskelleet hyvin ja samalla tukeneet koko ryhmän toimintaa. Stipendejä on annettu myös ET:n ylioppilaskirjoituksissa parhaiten menestyneille uusille ylioppilaille.

Yhdistys on järjestänyt säännöllisesti myös kymmenvuotisjuhlia. Seuraavat pidetään 12.9.2026 klo 17.00.

Helsingin vapaa-ajattelijain toimintaan 2000-luvulla palaamme myöhemmissä numeroissa.

HVA JUHLISTAA 90-VUOTIS- TAIVALTA

Helsingin seudun vapaa-ajattelijat juhlistaa 90-vuotista toimintaansa Bottalla eli Hämläisen osakunnan juhlahuoneistossa Helsingissä. Juhla pidetään lauantaina 12. syyskuuta alkaen klo 17.00.

Yhdistyksen jäsenten lisäksi tilaisuuteen kutsutaan muiden vapaa-ajattelijayhdistysten sekä yhteistyökumppanien edustajat. Luvassa on puheita, muistoja, stand up -esitys, hyvää seuraa ja tarjoilua – sekä tilaisuus tavata niin pitkän linjan jäseniä kuin uusia tuttavuuksiakin.

Juhlapaikka ei ole sattumaa. Vuonna 1965 yhdistys järjesti siellä **Hannu Salaman** jumalanpilkkasyytteen vuoksi legendarisen jumalanpilkkua- ja sananvapauspaneelin, joka jätti jälkensä kulttuurihistoriaan. Nyt palataan Bottalle kohottamaan malja sille, mitä yhdessä on saatu aikaan.

Jäsenten ja kutsuvieraiden ilmoittautumiset pyydetään lähetetyn kutsun määräaikaan mennessä.

